

napsal Radek Malý

ilustroval Daniel Michalík

podivný
SLOVNIČEK
dědem
u příkladech

počítačový
SLOVNÍČEK
dětem
s příklady

48. svazek umělecké edice Modrý slon

Všechná práva vyhrazena

© Meander – Ivana Pecháčková, 2012

© Radek Malý, 2012

Illustrations © Daniel Michalík, 2012

Epilogue © Daniela Fischerová, 2012

ISBN 978-80-86283- 79-1

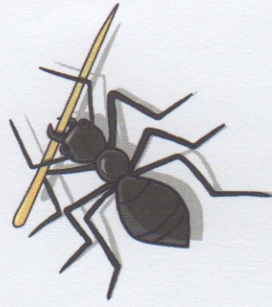
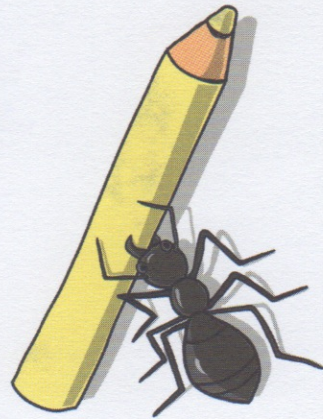
www.meander.cz

Meander

Co šeptala tráva

...šševelíííželíííleššš...
hrrrkam drrrkam
uch!

čupyduch!!
ficokuš urvitáneš?! jábolele?! záhol!
uf ufušchrútum upuf puff
bzííí huhubrzííí! á jajčí!
čí? číkitaky pi? kol polokidivípidirrrrrrr
...ššeležíííležíííleveššš...

Absolutní báseň je psána slovy, která v našem jazyce vlastně nic neznamenají. Její autor si vytváří zcela nový, vlastní jazyk – a přesto můžeme takové básni více či méně porozumět.

1. Poznáš, co asi trávu všechno potkalo? Zkus přiřadit verše.

uspěchaný chrobák se svou kuličkou
rozladěná žížala
nachlazený komár
utahaný hlemýžď
lehkonožý vánek
hemžíví mravenci

2. Zkus vytvořit vlastní absolutní báseň.

Krmení ptactva v zimě

Holubi najdou vždycky něco k snědku, anebo aspoň s drobtý milou tetku, však jiní ptáčci? Kdo jim nasype?

Rorýsi, rehci... ti jsou v jižních krajích a sýkorky se u krmítka nají, na polích ale sníh jen zaskřípe...

Jako akrostich označujeme báseň, ve které počáteční písmena veršů dávají dohromady nějaké slovo. Může se jednat například o člověka, kterému je báseň určena, nebo to může být něco, čeho se báseň týká.

1. Který pták se skrývá v počátečních písmenech veršů? Je báseň i o něm?
2. Vymysli akrostich na nějaké jednoduché slovo, například na své jméno (verse se nemusejí rýmovat a některá obtížná písmena lze zjednodušit, např. I místo Í, E místo Ě a É apod.).

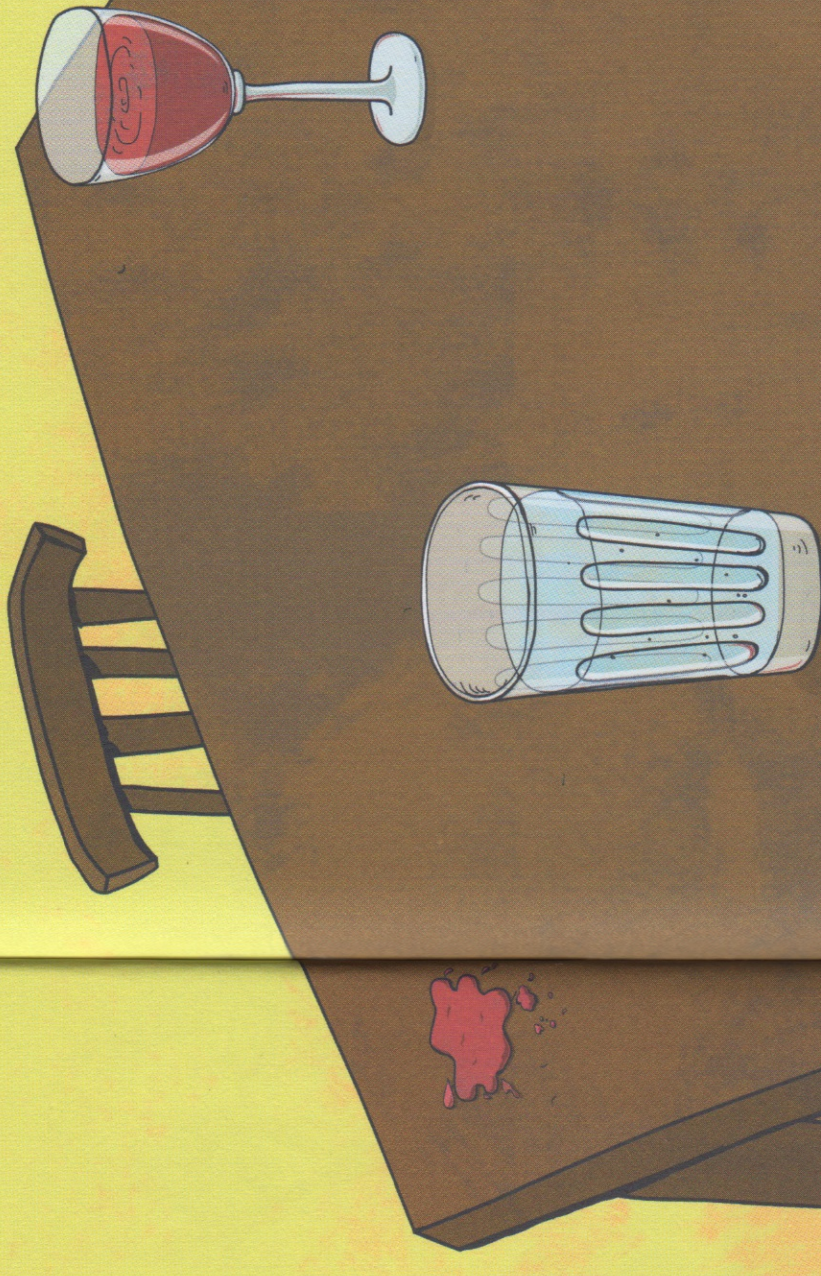
Osamělý piják

Byl jednou jeden osamělý piják a vedlo se mu – všelijak i nijak. Pil inkoust, víno, krev a v pátek vodu, standardní průměr pijáckého rodu.

A tenhle piják (až teď začne bjják!) jednou si vyšel, když byl venku liják. Napil se, nasál, promokl a běda – dnes není pátek, ale tuším středa.

Tak skončil tenhle osamělý piják a pochopí to jenom ten, kdo ví jak je oněm, kdož se v pátek rádi postí, jimž jindy jsou však posty jenom k zlosti.

Dvojsmysl (cizím slovem **amfibolie**) využívá toho, že některá stejně znějící slova znamenají pokaždé něco jiného. Nejen v poezii se dá dvojsmyslu využít pro hru s jazykem.

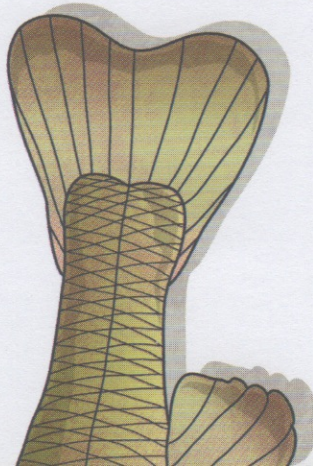

1. Jaké dva významy má slovo „piják“? Ve kterém významu je slovo použito v básni?
2. Hledej jiná slova, která mají více významů.

Nejlínější lín

V tůni, kde je vlídný stín,
žije líně líný lín.
Jeho život plyne líně
jako voda na mělčině.

Chytil jsem ho v říjnu,
vypadal jak stín
tenhle ze všech línů
nejlínější lín.

Hodil jsem mu háček,
na něj červa dal,
byl v tom ale háček:
ten lín líně spal.

A jestli se neprobral,
určitě tam tak spí dál.

O tom, co je to **eufonie**, vypovídá její starší české označení **libozvuk**.
V poezii tak označujeme umělecky působivé (neboli libozvučné) uspořádání
hlásek.

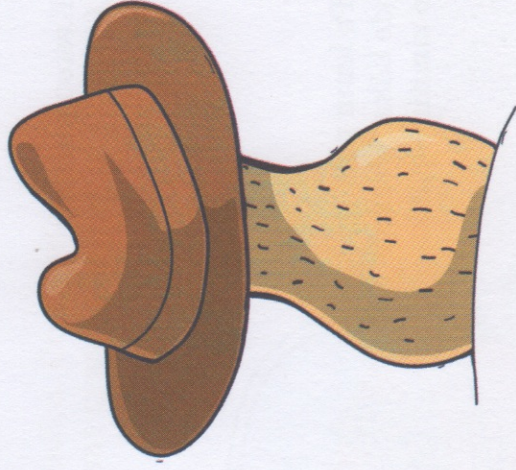
1. Kde se vyskytuje eufonie v této básni?
2. Vymysli větu nebo spojení slov, v nichž se také objeví eufonie.

Pantáta a výletníci

Pod stromem stojí pantáta,
má klobouk, nemá kařata.

Zamrká na nás pod hlouhy
a my ho říznm do nohy!

(*veq144*)

Hádanek určitě znáš odmalička spoustu, a tak dobře víš, o co se jedná.
Hádanka popisuje určitý předmět z několika nezvyklých pohledů tak,
aby zůstal utajen. Nakonec by ale každá hádanka měla jít uhodnout.
Zajímavé je, že s hádankou se setkáme téměř všude na světě už
v nejstarších literárních památkách.

1. Podářilo se ti rozluštit hádanku? Je podle tebe těžká, nebo lehká?
2. U kterého verše tě napadlo správné řešení?

Haiku na čtyři roční doby (a sedmnáct slabik, jak jinak)

Kvetou kaštany.
Jak věřit, že z nich budou
zelení ježci?

Po lemu pole
jde liška. Uvažuje
o zimním spánku.

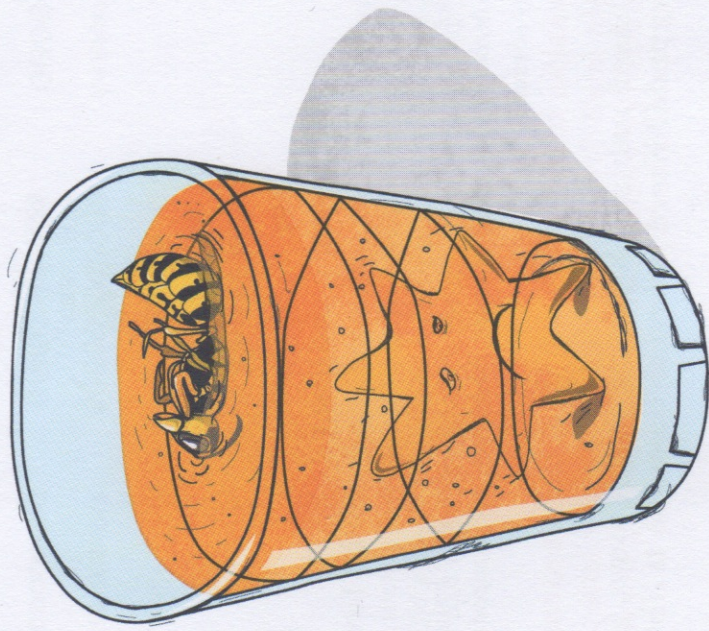
Jedenáct vloček
sněhu a mnoho ticha.
Křik sněhuláků.

Spadla mi vosa
do limonády. Za ní
veliká hvězda.

Haiku pochází z Japonska. Japonština nepoužívá písmena, ale znaky – japonská básně proto vypadá úplně jinak než naše. Kouzlo haiku je v tom, že japonští čtenáři ho můžou přčíst takřka na jeden pohled. Co mají japonská a česká haiku shodné, je počet slabik ve verších – 5 v prvním, 7 ve druhém a znovu 5 ve třetím – a pak to, že se v nich často píše o přírodě.

1. Přepočítej v trojverších slabiky. Opravdu se jedná o haiku? Ke kterému ročnímu období se které haiku vztahuje?

2. Zkus vymyslet vlastní haiku. Co myslíš, je to snadnější než napsat rýmovanou básně?

Kaligram s přesýpacími hodinkami

Přesýpací hodiny
mají úzký pas
a tím pasem
musí časem
prolézt
každý
z nás
zas
zas a
klesá
slída leskla

Přesýpací hodiny
uvěznily
čas
v kleci ze skla

Může být báseň zároveň obraz? O tom, že ano, nás přesvědčí kaligram.
Kaligram (neboli **ideogram**) je báseň, která tím, jak je zapsána, vytváří nějaký obrazec.

1. přečti báseň nahlas. Odpovídá obsah tomu, jak báseň vypadá? Která polovina básně se ti líbí víc?
2. Zkus navrhnout vlastní kaligram. Může zobrazovat cokoli a rozhodně se nemusí rýmovat.

Výloha lahůdkářství

sladké	slané	cizokrajné
%%%%%%%%	nnnnnnnn	ΣΣΣΣΣΣΣΣΣΣ
*****	[] [] [] [] [] [] [] []	ЖЖЖЖЖЖЖЖЖЖ
♥♥♥♥♥♥♥♥♥♥	/\\/\\/\\/\\/\\/\\/\\/\\	#####
oooooooooooo	@@@@ @@@@ @@@@	○○○○○○○○○○
rrrrrrrrrrrrrrrr	00000000000000	¥¥¥¥¥¥¥¥¥¥¥¥

Konkrétní báseň není utvářena slovy, ale písmeny, obrazy, symboly, či dokonce zvuky. To ji také odlišuje od absolutní básně, která přece jen slova – i když vymyšlená – používá. Důležitou roli hraje u takové básně titul, který často představuje klíč k tomu, jak básni porozumět.

1. Připomínají ti znaky použité v básni nějaké konkrétní výrobky z lahůdkářství? Zkus alespoň některým „veršům“ přiřadit název výrobku.
2. Dokážeš navrhnout vlastní konkrétní básně? Můžeš ji napsat, namalovat nebo sestavit z předmětů, dokonce i ze zvuků. Co tě napadá?

Limerik je krátká vtipná básnička, která má nejčastěji pět veršů. Často odkazuje na nějaké město, místo nebo jméno. První limeriky vznikly v Anglii.

Učitel ZUŠ z Plzně

na housle tu a tam vrzne.
Vzpomínám si maně,
že vždy vrže na ně,
vždy na ně, nikdy však skrz ně.

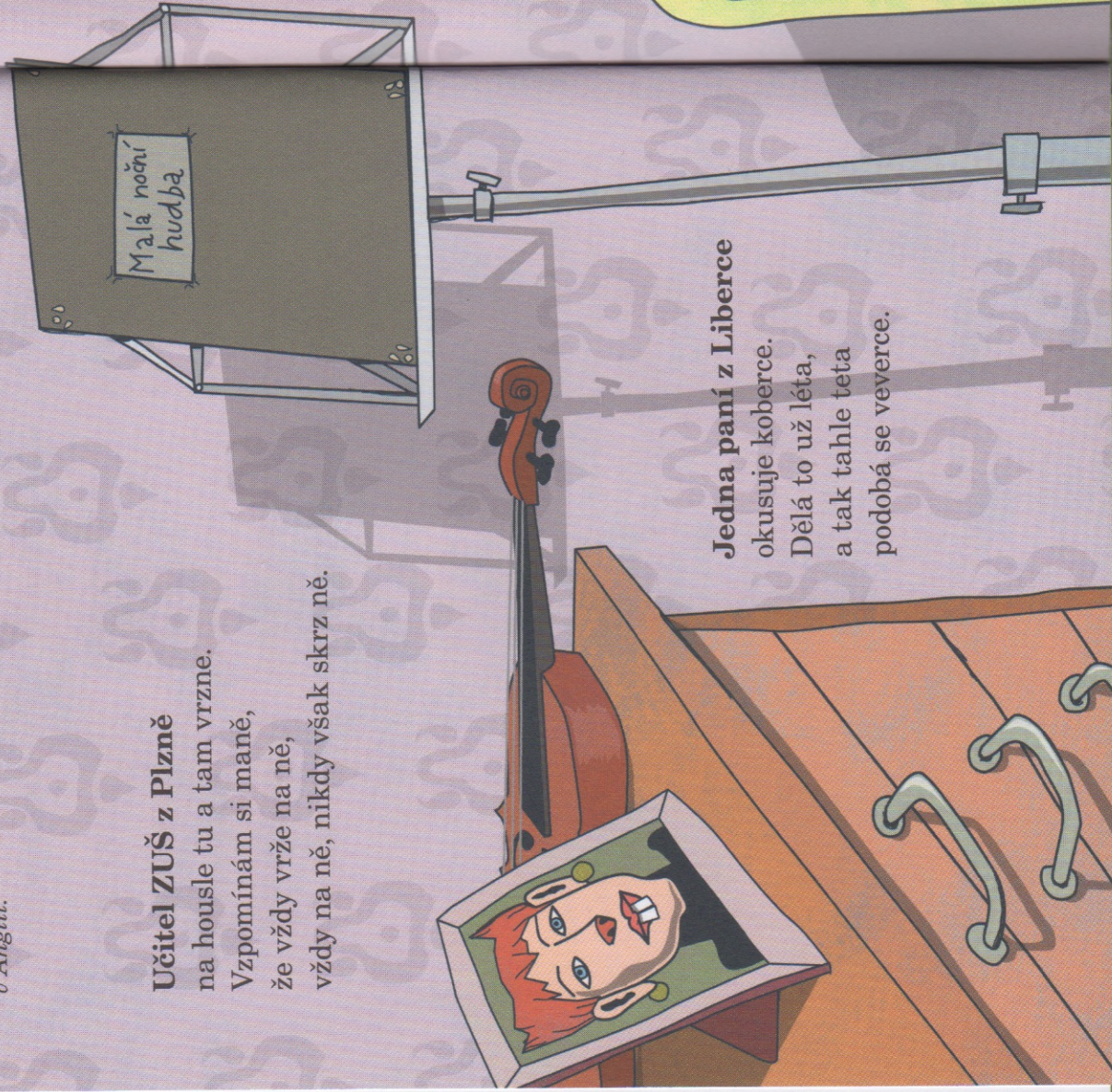
Jedna paní z Liberce

okusuje koberce.
Dělá to už léta,
a tak tahle teta
podobá se veverce.

1. Který limerik se ti nejvíc líbí a proč? Dávají smysl, nebo jsou nesmyslné?

2. Zkus vymyslet vlastní limerik, nejlépe na místo, odkud pocházíš (nemusí se rýmovat).

Listonoška z Aše
navářila kaše.
Na pohovce hová si,
čte si cizí dopisy,
jistě i ty vaše!

Jelito

Jelito v jeteli,
anebo chcete-li,
v jeteli jelito
dřepí a ví to,
že když jsme seděli
minulou neděli,
chtěl jsem ho sníst a teď
je mi to líto.

Vím, že jsem jelito,
svědomí zpytuji,
velice lituji
té hloupé hádky,
vždyť vidíš, jelito,
jak mi to je líto,
odpusť mi, jde-li to,
a vrať se zpátky!

Jelito v jeteli
pyšně se tetelí,
prej nejsem elita,
že se mě štítí.
Vezmu bič, je-li tu,
namlátím jelitu,
na zádech jelita
až bude mrtí.

Co je to píseň, to bezpochyby víš. S básněmi má mnoho společného, však se také některým písničkářům říká „zpívaná poezie“. Písni existuje řada druhů. Jedno ze základních dělení je na píseň lidovou (nemá jednoho autora) a umělou (napsal ji konkrétní autor, jehož jméno většinou známe).

1. V jakých významech se v textu písně objevuje slovo „jelito“? Poradíme, že jsou celkem tři.

2. Navrhní písni melodii. Má tato píseň refrén?

Heleďme se, to je věc! Z meze leze jezovec,
bys řekl švec!
Leze z bezu, já tam vlezu za ním, než
leze jezovec.

Rozpočítadlo opět dobře znáš: je to říkanka, která se používá většinou při dětských hrách, když je třeba vybrat jednoho z hráčů.

1. Znáš jiná rozpočítadla? Co mají všechna společného?

2. Už víš, co je to eufonie. Objevuje se i v tomto rozpočítadle? Které hlásky se zde opakují?

Jako **rým** se označují stejné nebo podobné skupiny hlásek na koncích veršů. Rým začali autoři básní používat proto, aby se jejich básně daly snáze zapamatovat – to bylo ještě v době, kdy každý neuměl číst a psát. Rým se potom na dlouhá staletí stal nedílnou součástí poezie. Například v písňovém textu je rým velmi důležitý dodnes.

Vzducholod'

Nad město zabloudila vzducholod'
a neví, kudy kam.

Hej, pane vzduchokapitáne,
jen mi lano hoď,
já cestu znám!

Povedu vás přes věže a parky,
poletíme k oceánu!

Vezměte mě do té vaší bárky,
Přece tady nezůstanu!

Haló!

Haló!

Haló!

**1. Jaké rýmové dvojice v básni objevíš?
Ve kterých verších?**

2. Zkus napsat vlastní rýmované čtyřverší.

Na dobrou noc

A někdy v noci, když nemůžeš spát,
na okno slyšíš tiše škrábat mūru,
jak šeptá: „Sašo, proč jsi ještě vzhůru?
Proč ještě nespíš?“ Začínáš se bát?

Z černého kouta, kam si sedá prach,
vyleze černý pavouk z černé sítě.
O kousek černé nitě poprosí tě
a zeptá se tě: „Ještě nemáš strach?“

Pod postelí zašustí šest myší,
tma je tady, tma tě všude slyší,
není nikdo, kdo by tě tmě plách...

Uteč strachu! Buď tišší než mniši.
Schovej se mu v Hajajově říši,
zavři oči a jdi po šípkách.

*V historii poezie najdeme mnoho oblíbených a často užívaných druhů básní. Jedním z nejznámějších je **sonet** (česky **znělka**), který se používá dodnes. Sonet vznikl v renesanční Itálii. Původní italský sonet má 14 veršů a skládá se ze dvou čtyřveršových a dvou tříveršových slok.*

1. Vypiš z básně všechny rýmy. Které se ti líbí nejvíc?

2. Znáš jinou báseň na dobrou noc?

Račí pohádka

Od pondělí do pátku
chodí raci pozpátku.

V sobotu, jak každý ví,
všichni raci tvrdě spí.

V neděli nic nedělají,
jen svým dětem vykládají

dlouhou račí pohádku
bez konce a začátku:

Do ílědnop od uktáp
ídoch icar uktápzop.

V utobos, kaj ýdžak ív,
inchišv icar ědrvt íps.

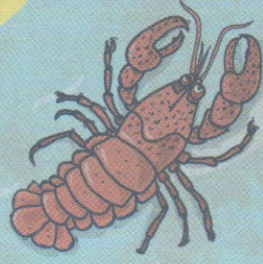
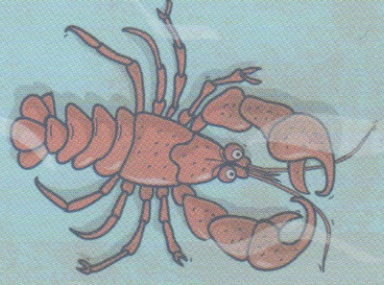
V ilěden cin íjalěden,
nej mývs metěd íjadálkyv

uohuold íčar ukdáhop
zeb ecnok a uktáčaz.

Verš v básni většinou odpovídá jedné myšlence, která je nejčastěji zachycena jednou větou. Někdy však myšlenka jednoho verše přesahuje do verše jiného, a potom se do několika veršů rozdělí i věta – tehdy mluvíme o veršovém přesahu. Někdy může přesah zasáhnout i do jiné sloky.

1. Najdeš v básni přesah mezi verši? A mezi slokami?

2. Zkus v „račí řeči“ přepsat svou oblíbenou básničku.

Datel

O datlovi se vypráví,
že je to doktor stromů,
jenomže když mu vytráví,
spěchejte z lesa domů!

Takový datel o hladu
má před očima mžitky
a k tomu špatnou náladu.
To jsou pak v lese bitky!

Těch pilin jen, co naseká!
Kdo má to po něm sbírat?
To je pak v lese paseka
a všude samá díra.

Většina básní pro děti je psána vázaným veršem. **Vázaný verš** má pravidelný rytmus a počet slabik. Měl by se rýmovat.

**1. Zkus si básně přečíst nahlas a rytmicky.
Je rytmus v básni pravidelný?**

**2. Najdi v encyklopedii nebo na internetu,
čím se datel živí.**

Den velikého prádla

O ticho ticho kříslo křikem jitra
co ještě mlhou klopýtá
a srazilo si palec

Zpocená noc se svalí na kavalec
a chrní
a ráno

se prostírá a chechtá, že má vystaráno

Bude den velikého prádla
Bude vlát po všech nárožích

Volný verš je typický pro moderní poezii. Je protikladem vázaného verše. Volný verš tedy nemusí (ale může) mít rýmy, má nepravidelný rytmus a počet slabik.

1. Volný verš většinou není rýmovaný. Najdeš rýmy v této básni? Kde a kolik?

2. Myslíš, že je snazší napsat báseň ve volném, nebo ve vázaném (rýmovaném) verši? Zkus napsat báseň ve volném verši.

Milý Radku Malý,

milý malý Radku, kterým jste taky kdysi byl, vždýcky jsem tušila, že jazyk je báječná hra. Je to záračná hračka, kterou si pořád nosíme s sebou, je neviditelná a netlačí nás v kapse, celá se nám pohodlně vejde do hlavy. Nikdy se neopotřebuje. Naopak, kdykoli si s ní pohrajeme, je živější a pestřejší.

Vaše básničky pro děti jsou skvělé. V tomhle oboru jsem zatížená profesionalismem, jen opravdu dobré je pro mě dost dobré, nesnesu ledabylost a švindlování pod výmluvou, že je to přece „jen“ pro děti.

Vaše krátké tvary jsou nejen vtipné, ale jsou formálně dokonale. To nemá chybu, jak říkají ti ještě mladší, než jsme my.

Mnoho informací, které se na nás valí v tomhle přeinformovaném světě, nikdy nevyužijeme, nedají našim životům zhola nic. Ale jazyk je s námi dnes a denně, doprovází nás až do poslední chvíle, myslíme v něm a neobejdeme se bez něj. Je moc dobré, že jste ukázal dětem, jak si ho užít a jak si s ním hrát.

Vaše Daniela Fischerová, Vaše malá Dana, kterou jsem kdysi byla já

Poznámka nakladatelky

Poetický slovníček dětem v příkladech vznikl jako druhý titul z řady pěti interaktivních knížek pro školy už před dvěma lety na objednávku – nakladatelství Meander bylo osloveno, aby si autoři a výtvarníci s ním spolupracující z předloženého seznamu vybrali a po svém zpracovali nějaké téma. Ekologické téma si vybral zahradník Vratislav Brabenec, lingvistické hračičkář Petr Nikl, pro slovníček básniček se rozhodl básník Radek Malý. U Daniely Fischerové zvítězila sbírka jazykohravé poezie nad dramatem pro děti, Ivona Březinová napsala příběh o trampotách s mobilními telefony, Jiří Stránský kritizoval lidskou chamtivost a Viola Fischerová si vytkla za cíl naučit děti, jak vybudovat občanskou společnost. Knížky byly původně určené do škol, ale ze spolupráce s pedagogickým nakladatelstvím nakonec sešlo. Pět titulů proto vychází v umělecké edici Modrý slon pod firemním štítem nakladatelství Meander, v němž také s týmem jeho autorů, ilustrátorů, grafiků a redaktorů po celé dva roky s velkou péčí vznikalo.

Radek Malý (1977)

Básník, překladatel a vysokoškolský pedagog. V Olomouci vystudoval germanistiku a bohemistiku a získal doktorát. Vydal několik oceněných sbírek poezie pro děti i dospělé.

Spolu s Hanou Mikulenkovou je autorem učebnic českého jazyka a literatury pro první stupeň základní školy a především autorského *Slabikáře* s ilustracemi Matěje Formana (2004).

V nakladatelství Meander vydal knihy *František z kaštanu*, *Anežka ze slunečnic* (2006) a *Kam až smí smích* (2009) s ilustracemi Anny Neborové.

Dan Michalík (1974)

Grafik a designér. Vystudoval Střední uměleckoprůmyslovou školu sklářskou v Železném Brodě a Vysokou školu uměleckoprůmyslovou v Praze v ateliéru filmové a televizní grafiky u prof. Jiřího Barty. Od roku 1997 se věnuje grafickému designu, volně tvorbě a v poslední době i knižní ilustraci.

Pro Meander ilustroval knihu Markéty Pilátové *Kiko a tajemství papírového motýla*.

178
Radek Malý

početický
SLOVNÍČEK

dělem
u příkladech

V roce 2012 vydalo nakladatelství MEANDER – Ivana Pecháčková,
Zubatého 1, 150 00 Praha 5, www.meander.cz, jako svou 103. publikaci
a jako 48. svazek umělecké edice Modrý slon

Ilustrace Daniel Michalík
Doslov Daniela Fischerová

Odpovědní redaktori Kateřina Machová-Ondřejová, Ondřej Hník

K vydání připravila Ivana Pecháčková

Grafická úprava a sazba z písma New Century Schoolbook Daniel Michalík

Výtiskla a svázala tiskárna Ekon Jihlava

První vydání

Součástí prvního vydání je 100 výtisků autorem a výtvarníkem
číslovaných a signovaných

Doporučená cena včetně DPH 178 Kč

ISBN 978-80-86283-79-1

Nашe knihy žadejte u svých knihkupců nebo na adrese: www.meander.cz,
www.kosmas.cz a na e-mailové adrese: nakladatelstvi@meander.cz

Tento výtisk má číslo

Že jsou slovníky nudné? A že se básním nedá rozumět? Slovníček básniček tě přesvědčí, že tomu tak rozhodně není. V poetickém slovníčku dětem v příkladech objevíš, co je sonet, kaligram nebo limerik a co se skrývá za tajemnými názvy jako eufonie nebo absolutní báseň. A navíc nakonec zvládněš mnoho z toho, co se v této knížce představuje, také vytvořit! Kež se ti takto naservírované poetické lahůdky rozplývají na jazyku.

Přečti si také:

9 788072 389230 >